

¿NORMA GALEGA, SISTEMA GALEGO-PORTUGUÉS? APLICACIÓN DOS TERMOS DE COSERIU Ó “GALEGO” E Ó “PORTUGUÉS”

FRANCISCO DUBERT GARCÍA
Universidade de Santiago de Compostela

0. *Introducción*

A infindable discusión que se está a producir sobre a normativización da lingua galega trae consigo unha consecuencia que como lingüista me chama a atención. Non é xa que escritores, xornalistas, economistas, políticos... me abouxen coas súas batallas, disquisicións e ensaios doutrinarios sobre se galego e portugués son ou non a mesma lingua, ou sobre se o galego debe achegarse ou non ó portugués ata confundirse con el, senón que no léxico empregado nas diferentes apoloxías comezan a abundar termos coma *diasistema*, *sistema*, *norma*, *fala*, *fenómeno fonético*¹ ou *fonética sintáctica*. E este feito resúltame atractivo porque, mentres que palabras coma *lingua* ou *dialecto* forman parte do léxico común (aínda que xeralmente con significados e, sobre todo, con connotacións moi diferentes ós que lles damos os lingüistas), termos e locucións coma os citados máis arriba pertencen máis ben ó tecnolecto da lingüística.

É doado comprobar, polo tanto, como moitos dos que discuten sobre os problemas reais ou imaxinados da lingua galega tenden a empregar nas súas apoloxías termos propios da lingüística; e pódese advertir tamén que moito do uso que se lles dá a estes termos é claramente errado. Incluso é fácil apercibirse de que algúns polemistas pretenden aproveitar-se dos logros da lingüística e dos nomes dos máis grandes lingüistas para xustificar os seus prexuízos e as súas opinións sobre diversos aspectos da lingua galega.

Precisamente é a constatación destes feitos o que me move a redactar este traballo, pois

¹ O uso que se lle dá ó sintagma *fenómeno fonético* non poucas veces merecería en por si un estudio á parte. Teño para min que a forma máis común de expresar o rexeitamento por unha forma lingüística calquera é clasificala como *fenómeno fonético*. Esta etiqueta, sacada fóra da xerga lingüística, tórnase máis en ponderativa ca en descritiva, e remonta máis ó mundo dos prexuízos lingüísticos ca ó mundo da reflexión lingüística.

- a) eu non creo que entre os obxectivos da lingüística actual figure o de dar fundamento teórico ós preconceptos, ás opinións ou ós sentimentos que cadaquén teña sobre calquera lingua (en todo caso, o deber do lingüista contemporáneo é sinalar os prexuízos e demostrar que son tal cousa e non outra), e
- b) paréceme a min que cando se usen nomes de lingüistas afamados e os conceptos teóricos creados por eles, deben empregarse adecuadamente, e non deformándoos para tirarlles un proveito que o uso recto non proporcionaría.

Polo tanto, non me interesa de ningún xeito tratar aquí o problema da estandarización do galego, nin moito menos reflexionar sobre se galego e portugués son a mesma lingua ou linguas distintas. O que eu pretendo aquí é recordarlle ó lector e ós polemistas o significado de cada un dos termos do trinomio *fala – norma – sistema*, creados polo lingüista Coseriu hai máis de corenta anos; a razón de que sexan estes termos e este autor os que agora me preocupan é que son empregados a cotío nas discusións normativas². Como sinala H. Monteagudo nun artigo sobre as cuestións que eu evito, Coseriu

“distingue ‘sistema’, ‘norma’ e ‘fala’, como tres planos diferentes (a cada nivel máis abstracto) de estruturación da lingua; e nalgún momento propúxose aplicar estes conceptos para diferenciar un ‘sistema galego-portugués’, con diferentes ‘normas subordinadas’, como pode ser a galega, a portuguesa, a brasileira. Pero isto é manifestamente erróneo, a non ser que se queira reformular a proposta de Coseriu nun senso radicalmente distinto ó orixinal” (1997, p. 16, n. 8).

Este meu traballo retoma a cuestión precisamente onde Monteagudo a deixa e ocúpase de responder a preguntas coma ¿que cousas son a *fala*, a *norma* e o *sistema* na doutrina de Coseriu?, ¿como se aplican estes conceptos ás falas que uns chaman galegas e outros galego-portuguesas³?, ¿son conceptos útiles ou inútiles para dilucidar se o galego e o portugués deben ter a mesma ortografía? Coido que é necesario establecer cál é o significado primixenio destes termos dentro do marco teórico que os creou, polo menos para comprobar se o uso que hoxe se lles dá responde

² De feito, quero indicar que eu non me sinto especialmente identificado coas propostas do xenial lingüista, aínda que recoñezo que son coherentes e terriblemente intelixentes.

³ O certo é que é raro que se fale só de *portugués de Galicia*: o común na maioría dos reintegracionistas é falar de *galego-portugués* ou de *diasistema galego-luso-americano-africano-timorense*. Parece existir no fondo un certo medo a disolver o galego no termo *portugués* (non sei se medo, se chauvinismo, se patriotismo, se qué...). O certo é que non se adoita falar do *diasistema hispano-americano*, senón de *castelán* ou *español*, nin de *diasistema anglo-irlandés-norteamericano-australiano-africano-indio*, senón de *inglés*. Cando fai falta precisar, fálanse de *español* de América, ou de Bolivia ou do País Vasco; ou de *inglés* americano ou de *inglés* de Irlanda. ¿Por que non falar de *portugués de Galicia* e xa está?

ós principios teóricos ideados por Coseriu ou responde a outros principios distintos. Supoño que o lector estará de acordo comigo en que se o valor que moitos polemistas galegos lles dan a estes termos fose diferente daquel que Coseriu lles deu, non será posible seguir invocando na defensa dos propios postulados nin a gran figura do lingüista romanés nin a teoría por el creada, pois os principios teóricos dos polemistas e os de Coseriu serían distintos.

Sen embargo, para poder responder as preguntas formuladas preciso primeiro expor os conceptos e despois ilustralos. Para a ilustración dos conceptos escollo, como se fai adoito, exemplos tomados da fonoloxía, concretamente, a fonoloxía das falas de alén e aquén Miño. A razón pola que vulgo preciso baixar da teoría ós feitos concretos dánola o propio Coseriu:

“Ó noso entender, a lingüística, máis ca outras ciencias, pola natureza mesma do seu obxecto, debe moverse constantemente entre os dous polos opostos do concreto e do abstracto: subir da comprobación empírica dos fenómenos concretos á abstracción de formas ideais e sistemáticas, e volver logo ós fenómenos concretos, enriquecida polos coñecementos adquiridos na operación abstractiva. O importante é que non se conforme coa abstracción e non se quede nela, porque a íntima comprensión da realidade da linguaxe poderá alcanzarse só nese terceiro momento de volta ó concreto” (1973, pp. 16-17).

Para min está claro que, con respecto a este tema, este labor de subida e baixada non se fixo nunca en Galicia, nin sequera no excelente traballo de Monteagudo que acabo de citar. Moitos traballos móvense só no plano teórico e nunca baixan ás análises concretas, e os que ofrecen datos empíricos (exemplos), adoitan facelo de xeito asistemático, por simple acumulación, sen tentar integrar os datos en sistemas estruturados máis abstractos. Esta análise que propoño procura precisamente isto último. Espero conseguilo.

1. Os conceptos de fala, norma e sistema

Un dos grandes problemas que ten a lingüística como ciencia é o alto grao de polisemia que se rexistra nos termos que manexa. Visto que os termos propios do tecnolecto, como por exemplo *morfema*, carecen dun significado uniforme, é de esperar que os termos compartidos pola xerga lingüística e a lingua común sexan aínda máis problemáticos: así acontece con termos coma *palabra*, *acento*, *consoante*, *lingua*, *dialecto*. Non só cómpre contar cos significados que a lingüística lles atribúe: están tamén os significados que teñen para os falantes comúns. Os propios lingüistas, nas nosas descrições ou reflexións teóricas, moitas veces empre-

gamos estes termos dun xeito equívoco, mesturando valores comúns e técnicos coa confianza, decote infundada, de que o lector saiba discernir a qué nos referimos en cada caso.

Os termos *norma* e *sistema* xurdiron para solucionar unha serie de problemas que Coseriu detectou no coñecido binomio saussureano de *fala* ('parole') – *lingua* ('langue'). Mentres que Saussure consideraba a existencia de dous planos opostos na linguaxe, a *lingua* e a *fala*, Coseriu considera que na *lingua* se poden detectar tres niveis de análise: a *fala*, a *norma* e o *sistema*.

1.1. As orixes dos termos: o cambio, a variación e a abstracción nas linguas

A variabilidade das linguas é unha das cuestións que máis atormenta os lingüistas⁴. O perpetuo estado de variación e cambio de calquera idioma vivo non é unha característica de natureza secundaria ou externa á natureza da linguaxe, senón máis ben todo o contrario: a variación e o cambio son trazos inherentes a calquera idioma e, polo tanto, á linguaxe en xeral. Por esta razón, a variación e o cambio e os problemas que levantan son motivo de inúmeras reflexións teóricas.

A variación non só se manifesta na comparación entre os diferentes dialectos xeográficos, sociais ou estilísticos adscritos a unha lingua, nin na comparación entre os diferentes estratos históricos que conforman a historia de cada dunha destas variedades. Estas son formas de variación evidentes e detectables se un se pon en actitude de observación. Un oínte atento poderá percibir como calquera falante pode alternar formas distintas que expresen o mesmo concepto nun único acto lingüístico. Abondará cun exemplo para me explicar: unha informante nun traballo de dialectoloxía díxome que “nunca *había tido* eso, pero *tuvera* así como [...] un dolor”. Nótese que no mesmo discurso a falante alterna dúas formas distintas de expresar o mesmo valor temporal: a forma castelanizada *había tido* e a forma enxebre *tuvera*. Non habería variación a este respecto se só usara a forma galega (i.e., se dixera que “nunca *tuvera* eso, pero *tuvera* así

⁴ Como a seguir veremos, o verbo “atormentar” está ben escollido, pois a variación lingüística presenta apaixonantes problemas teóricos e metodolóxicos; sen embargo, a palabra vólvese lexicamente óptima e adecuada cando o lingüista é prescristivista, ou, como diría Carballo Calero, cando é *gramático*: “Ó gramático –no sentido máis usual ou vulgar desta palabra– estórbanlle as variantes. O seu labor é de tipo académico clásico, un labor de política cultural. Supón o propósito de fixar e limpar o idioma, elixindo –conforme a un criterio determinado, ou segundo un criterio ecléctico– fonemas, morfemas ou sintagmas, por consideralos os máis eficaces ou autorizados, e rexeitando como incorrectos, innobres ou inadecuados, os hábitos lingüísticos que non se axusten ó canon establecido. O verdadeiro lingüista, en cambio, ama os feitos en toda a súa obxectiva riqueza; non trata de encauzar, senón de coñecer a vida do idioma, e tende a mirar como falta de sentido científico a obra do autor dunha gramática normativa” (1979, pp. 46-47).

como [...] un dolor”) ou se só empregara a forma castelanizada (i.e., se dixera que “nunca *había tido* eso, pero *había tido* así como [...] un dolor”)⁵.

O feito de que as linguas varíen no mesmo momento en que se usan dá lugar ó denominado *paradoxo saussureano*, e que Larry Trask presenta na seguinte formulación:

“Se a lingua é primeiramente un sistema ordenado de relacións, ¿como é que unha lingua pode cambiar sen romper ese sistema? Para dicilo doutro xeito, ¿como unha lingua pode continuar a ser usada eficientemente como vehículo para a expresión e a comunicación mentres está no medio dun cambio, ou mellor, no medio dun gran número de cambios?” (Trask 1996b, p. 267).

Para explicarse mellor, Trask acode a comparacións coma as que tanto lle gustaban a Saussure: ¿como é posible xogar ó fútbol ou ó xadrez se as regras están cambiando constantemente ó longo da partida?, ¿como dirixir unha orquestra se a partitura muda ó longo do concerto?, ¿como xulgar un delicto se as leis varían durante o xuízo? E ante este panorama, i.e., a variación que obxectivamente se rexistra na fala, o lingüista estrutural pregúntase: ¿como podo describir a lingua se esta muda, varía, no uso que o falante fai dela?

Para solucionar esta pregunta, lingüistas coma Saussure ou Coseriu propuxeron que o investigador poida construír, sobre a lingua real e concreta que muda e varía incesantemente, unha abstracción na que se contempla a lingua fóra do tempo, coma se estivese quieta ou fose un ente estático: sen embargo, “non se trata da realidade da lingua”, senón dunha abstracción que xorde da “*actitude do investigador*” (Coseriu 1978, p. 18). Esta visión abstracta da lingua situada fóra do tempo que o investigador pode describir denomínase *estado de lingua*. Coseriu varias veces insiste no fin descritivo e metodolóxico da abstracción: “a non-historicidade (sincronicidade) pertence ó *ser da descrición*, e non ó *ser da lingua*. Polo tanto, non pode introducirse na definición do concepto «lingua»”

⁵ Non importa agora que *había tido* sexa un castelanismos: esa é información de orde histórica que nos di de onde provén a construción *había tido*; o único que conta desde unha perspectiva sincrónica é que no saber lingüístico desta informante existen estas dúas posibilidades de expresar o mesmo contido temporal, e que as dúas funcionan no *seu galego*. Neste sentido é bo recordar as palabras de Ferdinand de Saussure con respecto ós préstamos: “as palabras de préstamo xa non contan como tales desde o momento en que se estudian no seo do sistema; xa non existen máis ca pola súa relación e a súa oposición coas palabras a elas asociadas, con igual dereito que calquera outro signo autóctono” (p. 69). Isto evidentemente vale tamén para as construcións emprestadas: *había tido* funciona no sistema desta falante exactamente igual ca *tuvera* (ou ca *tivera* no sistema estándar), e tanto *había tido* coma *tuvera* son distintas de *tuven*, *tere* ou *tiña*. Seguindo cunha comparación propia de Saussure, é coma se xogásemos ó xadrez cun cabalo de marfín cando o resto das pezas son de madeira: o seu papel no xogo é o mesmo, pois o cabalo de marfín segue desenvolvendo a mesma función ca un de madeira.

(*ibidem*, p. 26) e “a distinción entre sincronía e diacronía non pertence á *teoría da linguaxe* (ou da lingua), senón á *teoría da lingüística* [...]. O feito de trasladar a distinción ó obxecto non é un simple erro, senón unha confusión, e é urxente eliminala” (*ibidem*, p. 27)⁶. En definitiva, a operación de abstracción creada polo lingüista é unha ferramenta para poder estudar e describir a lingua; e o resultado da operación abstractiva non é a lingua, senón unha proxección da lingua: “o «sincrónico» ou «estado de lingua» *non é*, para Saussure, a realidade histórica do estado de lingua, senón a súa proxección sobre a pantalla estática do investigador” (*ibidem*, p. 17).

A abstracción non lles resolve o *paradoxo saussureano* ós falantes, aínda que si lles amaña algo o problema ós lingüistas. Cómpre tamén sinalar agora que os termos *sistema* e *norma* son resultado deste proceso de abstracción e da finalidade que o motiva: non pertencen á *teoría da linguaxe*, senón á *teoría da lingüística*.

Do devandito despréndese, polo tanto, que calquera exercicio de análise lingüística sincrónica (da lingua vista como quieta, como parada) fundaméntase nun exercicio de abstracción. Sen embargo, pódese dicir que acontece o mesmo con respecto ós outros tipo de variación. Cando Fernández Rei (1990, pp. 54-56) sitúa Muros ou Rianxo dentro da área ocupada por falas seseantes no seu manual de dialectoloxía, está a operar unha abstracción, necesaria no seu método de traballo, pois é indubidable que en Muros e en Rianxo existen falantes que non sesean (ou que non sesean sempre). As abstraccións que se operan nestes casos son de índole sociolectal (non se atenden as diferencias entre a lingua dos distintos grupos sociais que viven nunha mesma área xeográfica) e estilística (tampouco se atenden as diferencias entre os tipos de lingua que cada falante emprega segundo o contexto comunicativo en que estea). Pode que un mariñeiro de Muros ou de Rianxo sese sempre, pero tamén pode que o seu fillo só sese (ou sese máis) cando está no núcleo familiar, e non sese (ou sese menos) cando está nun pub da vila ou falando cun profesor do instituto; finalmente, pode que un neofalante muradán non sese nunca. Cando se fai xeografía lingüística, o que se adoita facer nestes casos é considerar que o canónico en Muros ou Rianxo é o seseo; cando se fai sociolingüística, o que ten relevancia, precisamente, é a variación que se rexistra entre o seseo e a súa ausencia dentro dunha comunidade. Sen

⁶ “Os cambios deben reflectirse tamén nos «estados» de lingua, aínda que non poden comprobarse como tales desde o punto de vista estritamente sincrónico [...]. En efecto, os cambios maniféstanse na sincronía, desde o punto de vista cultural, nas formas « esporádicas », nos chamados « erros correntes » con respecto á norma establecida e nos modos heterosistemáticos comprobables nun falar; e desde o punto de vista funcional, na presenza, no mesmo modo de falar, de variantes facultativas e de modos isofuncionais. Agora ben, todo aquilo que, desde o punto de vista diacrónico *xa é cambio*, desde o punto de vista dun « estado de lingua » é *condición de cambio*, como punto crítico do sistema e posibilidade de selección entre modos equivalentes” (Coseriu 1978, pp. 117-118).

embargo, a xeografía lingüística non mente cando lle atribúe a Muros ou a Rianxo o trazo do seseo, simplemente *ignora* propositadamente a variación por considerala pouco relevante para os seus fins⁷.

En certa maneira, todo este tipo de variacións responde a patróns predicibles e a usos compartidos polos membros da comunidade. Son variacións debidas a factores supraindividuais ou interindividuais, no sentido de que non se deben a causas fisiolóxicas (a diferencias na conformación do aparello fonador, a doenzas cerebrais que modifican a capacidade lingüística, etc.), nin a factores casuais (un erro involuntario que comete o falante). Son variacións que figuran nos saberes lingüísticos (conscientes ou inconscientes) dos falantes e que resultan precisamente dos diversos saberes lingüísticos que ten cada falante. Son, en certo sentido, diferencias *culturais*.

Sen embargo, fronte a estes tipos de variación que acabo de sinalar, existen outros que non son tan evidentes, pero que sen dúbida teñen unha gran importancia teórica. John Laver, por exemplo, sinala no seu excelente manual de fonética (Laver 1994) que debido a que a forma do aparello fonador de cada ser humano é diferente, cada un de nós produce sons diferentes cando pretende producir os mesmos. Este autor vai aínda moito máis aló, e móstranos incluso que é practicamente imposible que dous enunciados lingüística e paralingüísticamente⁸ idénticos producidos por un mesmo falante sexan acusticamente iguais (*ibidem*, p. 26). Isto quere dicir que o son representado por [o] na palabra *sopa* é un evento físico diferente en dúas lecturas sucesivas que eu faga desta palabra, como tamén o será se comparamos a miña pronuncia e a que faga o lector. A pertinencia teórica destes feitos é que, a pesar das diferencias acústicas, os diferentes [o] que eu pronuncie e que pronuncie o lector remiten a unha mesma entidade abstracta, na que estas diferencias non contan. Nas palabras de Laver:

“Unha das máis básicas asuncións da teoría fonética é que dous falantes organicamente diferentes deberían ser capaces de producir usos foneticamente idénticos. Isto é coma defender que dous eventos falados poden ser foneticamente idénticos pero sen embargo acusticamente diferentes.

⁷ Dentro deste método, só se fai algunha referencia cando a variación é significativa. Por exemplo: “hai que ter en conta que a gheada no grupo *-ng-* medial está aínda sen consolidar, polo que a carón de falas nas que se rexistra *dominco*, hai outras de *domingo* ou *domingho*; e nun mesmo lugar, nunha mesma familia, pode rexistrarse *-ng-* ou *-nc-*, segundo os falantes” (Fernández Rei 1990, p. 167).

⁸ “O comportamento paralingüístico na fala é un comportamento comunicativo que é non-lingüístico e non-verbal, pero que sen embargo está codificado e que é proxectado para conseguir dúas finalidades na interacción durante a conversa. Estas son a comunicación do estado afectivo, actitudinal ou emocional do falante (tales coma ira, tristeza, excitación, decepción, felicidade, cordialidade, etc.), e a regulación do tempo das quendas na conversa” (Laver 1994, p. 21).

A base para manter isto é que o nivel fonético de descrición é abstracto, non concreto. Un aserto sobre a *identidade fonética* entre dous sons é un aserto sobre a comparabilidade de trazos abstractos particulares nos sons, máis ca unha defensa sobre unha completa identidade acústica. Dicar que dous sons son foneticamente equivalentes apóiase nunha asunción idealizadora segundo a cal as diferencias orgánicas entre dous falantes poden ser ignoradas na avaliación das calidades fonéticas, como se ámbolos falantes puidesen producir os seus textos cun aparello vocal hipoteticamente idéntico” (*ibidem*, pp. 28-29).

Un exemplo do que estou a dicir pode comprobarse na descrición acústica das vocais galegas que realizan González e Regueira (1994). Alí vese ben ás claras que cada informante produce cada unha das vocais analizadas con valores acústicos distintos, motivados, entre outras razóns, polos diferentes aparellos fonadores. Sen embargo, nós percibimos cada unha desas vocais como a mesma vocal nas diferentes bocas porque o que valen lingüisticamente non son os valores acústicos absolutos en por si, senón os valores porcentuais relativos de cada falante (Ladefoged 1993, pp. 270-271). Teño para min que xa Saussure era consciente disto cando nos falaba das *imaxes acústicas* e insistía en que non se deben confundir cos sons propiamente ditos:

“Supoñamos que un concepto dado desencadea no cerebro unha imaxe acústica correspondente: é un fenómeno enteiramente *psíquico*, seguido á súa vez dun proceso *fisiolóxico*: o cerebro transmite ós órganos da fonación un impulso correlativo á imaxe; logo as ondas sonoras propáganse da boca de *A* ó oído de *B*: proceso puramente *físico*. [...] Esta análise non pretende ser completa. Poderíase distinguir aínda: a sensación acústica pura, a identificación desa sensación coa imaxe acústica latente [...]. É de capital importancia advertir que a imaxe verbal non se confunde co son mesmo, e que é tan lexitimamente psíquica coma o concepto que lle está asociado” (Saussure 1916, pp. 54-55; véxase tamén 127-129).

Estas *imaxes acústicas* son resultado non só dun proceso de abstracción do estudioso da fonética, senón dos propios falantes: só así é posible explicar que distintos eventos físicos producidos por distintos falantes sexan identificados como un mesmo [o].

Todos estes tipos de variación lingüística son a causa última das teorías de Coseriu, pois naquilo que é inestable, inconstante, mutable, téntase de encontrar algo fixo que sexa un posible obxecto de análise e de descrición:

“Tamén é verdade que a realidade da linguaxe é movemento (é dicir que a linguaxe é actividade, é «perpetua creación») e que, polo tanto, todo sistema sincrónico se basea nun equilibrio inestable, é necesariamente abstracción. Pero unha cousa é ter clara consciencia dos riscos que a abstracción implica e outra cousa é dubidar da súa ineluctabilidade teórica como

condición necesaria de todo coñecemento científico. En efecto, aínda coincidindo plenamente en admitir que unha consideración puramente estrutural lévanos a miúdo lonxe do «vivo» da linguaxe, é dicir, da súa realidade concreta, non nos parece que poida deducirse diso, como corolario, a conveniencia de rexeitar sen máis a abstracción: fóra dela non subsiste ningunha posibilidade de comprobar verdades xerais e principios constantes na multiplicidade, fragmentariedade e heteroxeneidade do fenoménico; é dicir, *de comprobar no material da linguaxe aqueles aspectos ideais ou formais que constitúen o obxecto da lingüística como ciencia da cultura*⁹ (1973, pp. 15-16; o subliñado é meu).

1.2. Fala, norma, sistema

Sobre un acto lingüístico concreto (tomemos por exemplo, unha elocución producida por un informante nunha entrevista, un diálogo entre un tendeiro e un cliente, un médico e un paciente, un discurso dun político ou un conto para o meu fillo), Coseriu realiza dúas abstraccións diferentes.

O material concreto rexistrable, o propio acto lingüístico producido, é a *fala*: “os actos lingüísticos concretamente rexistrados no momento mesmo da súa produción” (Coseriu 1973, p. 95). No seo da *fala* cabe todo o que é regular dentro da comunidade lingüística, todo o que é común ós falantes, pero tamén todo o que é circunstancial ou propio de cada falante ou de cada acto de fala concreto. Na fala entra o que é específico de cada falante e o que é común a tódolos falantes cada vez que un de nós pronuncia a imaxe acústica do [o] de que viñemos tratando. A fala é a realización concreta dunha lingua: a lingua está na fala, maniféstase a través da fala⁹.

Sobre este acto de fala concreto o lingüista romanés dinos que se pode acometer unha primeira abstracción, que conduce á *norma*. Neste caso, préstalle atención ó que, na fala, no acto de fala concreto é *repetición de modelos anteriores*:

“Vale dicir que a operación abstractiva [que se dá no paso de fala a norma] implica a eliminación de todo o que no falar é aspecto totalmente inédito, variante individual, ocasional ou momentánea, conservándose só os aspectos comúns que se comprobaban nos actos lingüísticos considerados e nos seus modelos” (*ibidem*, pp. 95-96).

Compre indicar que por *modelos* Coseriu se refire á lingua, que non é outra cousa que unha abstracción construída por outro proceso de formalización distinto: a lingua é un conxunto de actos lingüísticos practica-

⁹ “Sobre a base dos actos lingüísticos concretos, constitúese como abstracción [...], como *sistema de isoglosas* (aspectos comúns comprobados nos actos considerados), o obxecto ideal *lingua*” (Coseriu 1973, pp. 91-92).

mente idénticos dunha comunidade de individuos (sobre o concepto de lingua véxase a n. 8 deste traballo e tamén Coseriu 1981a, pp. 1-12; 1981b, pp. 287-315; 1986, pp. 33-49; pero sobre todo debe consultarse 1973, pp. 101-104).

Dado que a *norma* se establece ó comprobar o que é común no falante e na comunidade lingüística a que pertence, debe quedar claro que a *norma* “é variable, segundo os límites e a índole da comunidade considerada” (1973, p. 96). Tamén cómpre indicar que a *norma* pode ser vista desde un punto de vista individual, a *norma individual*: o que é repetición constante no falar do individuo; e desde un punto de vista social, a *norma social*: o que é común no acto lingüístico do individuo e nos actos lingüísticos da súa comunidade. Polo tanto, é posible a existencia de varias normas, establecidas en función do material lingüístico analizado. Evidentemente, a norma social é máis abstracta cá norma individual. Para Coseriu, todo aquilo que se elimina na fala para chegar á norma individual recibe o nome de *feitos de fala*, e todo aquilo que se elimina na norma individual para chegar á norma social son *feitos de norma individual* (1973, pp. 96-97). Do dito debe quedar claro que ningún falante normal dunha lingua produce textos que carezan dunha *norma individual* e dunha *norma social*.

Isto lévanos a outro aspecto fundamental: por *norma* Coseriu non entende prescrición, obriga ou *lingua normativa*, senón costume, tradición. Un lingüista estrutural (ou mesmo un *lingüista contemporáneo*, véxase a n. 3 deste traballo) falando en termos de lingüística xeral (e incluso en termos de lingüística descritiva) non podería nunca confundir o aspecto *normal* da lingua e o aspecto *normativo*. A *norma* establécese a partir do uso *real* que unha comunidade de falantes fai da lingua, e non a partir do uso *desexado*:

“Aclaremos, ademais, que non se trata da *norma* no sentido corrente, establecida ou imposta segundo criterios de corrección e de valoración subxectiva do expresado, senón da norma obxectivamente comprobable nunha lingua, a norma que seguimos necesariamente por ser membros dunha comunidade lingüística, e non aquela segundo a que se recoñece que «falamos ben» ou de maneira exemplar, na mesma comunidade. Ó comprobar a norma a que nos referimos, compróbase *cómo se di*, e non se indica *cómo se debe dicir*: os conceptos que, con respecto a ela se opoñen son *normal* e *anormal*, e non *correcto* e *incorrecto*. O feito de que as normas poidan coincidir non nos interesa aquí; cabe, sen embargo, sinalar que moitas veces non coinciden, dado que a «norma normal», é sempre anterior á súa propia codificación” (1973, p. 90).

Realmente, é outra vez a molesta polisemia dos termos que aparecen no noso tecnolecto o que permite que algunhas persoas (incluso algúns lingüistas) confundan a *norma obxectivamente comprobable* coa *normativa*.

Sobre a *norma* é posible realizar unha nova operación abstractiva que nos conduce ó *sistema*. Este “contén só o que na *norma* é forma indispensable, oposición funcional” (1973, p. 96). O que queda fóra desta abstracción é “unha especie de «acompañamento» sempre presente no falar, pero inesencial polo que atangue ás oposicións significativas fundamentais que aseguran o seu funcionamento como instrumento cognoscitivo e de comunicación” (*ibidem*).

Neste punto, péreceme necesario facer un inciso na exposición para aclarar que é *oposición funcional* na lingüística estrutural, pois da cabal comprensión dos conceptos aquí implicados dependen a comprensión do que é o *sistema*. Entre os principios fundamentais do estruturalismo lingüístico Coseriu sitúa o *principio de funcionalidade* e o *principio de oposición*.

O *principio da funcionalidade* ten que ver coa constitución do signo lingüístico e coa relación solidaria que se dá entre o significado dunha expresión e o seu signifiante. Segundo este principio “son constitutivos dunha lingua os feitos idiomáticamente funcionais da mesma”¹⁰. Para un feito idiomático calquera ser funcional (ser constitutivo dun sistema) debe ter repercusións á vez no plano do signifiante e no plano do significado dos signos: unha diferenza no plano do signifiante é un feito de lingua se vai acompañada doutra diferenza correspondente no plano do significado, e unha diferenza no plano do significado é un feito de lingua se vai acompañada dun cambio no signifiante (Coseriu 1981b, p. 189-190).

Vexamos un exemplo. En castelán dise “Manuel se levantó cansado” e “Manuel se ha levantado cansado”: a diferenza semántica entre un enunciado e outro é, sen moitas precisións, ‘feito acontecido no pasado’ en *levantó* e ‘feito acontecido na actualidade’ en *ha levantado*¹¹. Dicimos que a diferenza semántica que existe entre ‘na actualidade’ e ‘no pasado’ é funcional en castelán porque vai vencellada a dúas formas distintas (*levantó* ‘no pasado’ vs. *ha levantado* ‘na actualidade’). En galego, pola contra, só podemos dicir “Manuel ergueuse cansado”, dá igual que sexa ‘na actualidade’ (“Manuel ergueuse cansado hoxe”) ou ‘no pasado’ (“Manuel ergueuse cansado onte”). Neste contexto, a diferenza semántica que existe entre ‘na actualidade’ e ‘no pasado’ en galego non é funcional, pois

¹⁰ Nótese que en todos estes casos Coseriu usa *lingua* como equivalente de *sistema*, cando non son a mesma cousa; cf. 1973, pp. 101-104. Noutro lugar afirma que unha semántica diacrónica estrutural “só é factible con respecto ó que denominamos *lingua funcional*, é dicir, á lingua en canto «sistema», unha lingua máis ou menos unitaria dentro dunha lingua histórica. [...] Toda descrición estrutural (así coma toda historia «íterna») dunha lingua histórica debe facerse, en principio, para cada unha das «linguas funcionais» que nela se distingán. Isto pode, sen dúbida, facerse paralelamente, pero a condición de que non se confundan os sistemas” (1981c, p. 12).

¹¹ Por razóns de claridade, presentamos así estas diferenzas que, en realidade, poden (e quizais deben) ser analizadas doutro xeito (pode verse unha análise en Veiga 1983).

non ten repercusións no plano do significante: non existen dous significantes distintos, coma en castelán.

O *principio da oposición* ten que ver coa existencia e individuación das unidades lingüísticas e coa súa funcionalidade, e Coseriu formúlao nos seguintes termos: “as unidades funcionais existen (como tales e non outras) gracias ás «oposicións» en que participan” (Coseriu 1981b, p. 218). Recórdese que unha unidade é funcional cando o seu cambio nun plano do signo (digamos no significante) ten repercusións no outro (digamos no significado). Existe oposición entre dúas unidades cando “sendo no demais idénticas, funcionan como unidades diferentes mediante un elemento diferencial mínimo” (*ibidem*).

Así os sons [p] e [b] teñen en común o feito de seren fonos egressivos, oclusivos, bilabiais e orais; sen embargo, son diferentes porque na articulación do primeiro non vibran as cordas vocais, polo que é xordo, mentres que si o fan na articulación do segundo, é sonoro. Polo tanto, dicimos que [p] se opón a [b] pola única diferenza do estado das cordas vocais. Agora, esta oposición entre [p] e [b] será *funcional*, terá pertinencia no sistema, se da escolla entre un son ou outro dependen diferencias no plano do contido, e iso é o que vemos suceder en galego, pois nós distinguimos entre *pan* e *van*, *paso* e *vaso*, *póla* e *bola*. Polo tanto, a oposición xordo/sonoro que separa [b] de [p] é funcional. Máis adiante veremos máis exemplos do dito.

Se agora volvemos á definición de *sistema*, estará claro a qué se refire Coseriu cando di que este resulta de tirarlle á *norma* aquilo que non ten valor funcional. O sistema é “unha entidade abstracta, «unha rede de funcións», que se realiza en formas sociais determinadas e máis ou menos constantes, [...] é un conxunto de oposicións funcionais” (Coseriu 1973, p. 97).

Para finalizar este apartado cómpre dicir que non tódolos *sistemas* son idénticos (se non, non habería linguas distintas): dous *sistemas* serán distintos cando presenten unidades funcionais distintas e serán iguais cando presenten as mesmas unidades funcionais. Pola súa parte, dúas *normas* distintas poden vencellarse a un mesmo *sistema* con tal de que nelas existan os mesmos valores funcionais; pola mesma razón, se entre dúas *normas* detectamos diferentes valores funcionais, debemos dicir que pertencen a *sistemas* distintos. Cando se di que o galego e o portugués son *normas* do mesmo *sistema* estase a afirmar que as diferencias formais que vemos pertencen só á *norma* e non ó *sistema*, i.e., que o galego e o portugués teñen os mesmos valores funcionais. Como a seguir veremos, isto é rotundamente falso.

2. Fala, norma e sistema nos sons do galego e do portugués

Na lingüística estrutural, a análise dunha lingua divídese en varios compartimentos: a compoñente fónica, a compoñente morfolóxica, a compoñente sintáctica, etc. En cada unha destas compoñentes debe detectarse o conxunto de unidades funcionais que se definen polas oposicións que estas establecen entre si. Xeralmente chámase *sistema fonolóxico* ó conxunto de unidades funcionais detectadas na compoñente fonolóxica; incluso se denomina *sistema* cada un dos bloques de unidades que compoñen este sistema: o *sistema vocálico* e o *sistema consonántico* (véxase Veiga 1994 para unha crítica). Isto non é máis ca outra proba do problema que levanta a falta de unidade na terminoloxía lingüística: o sistema visto como o conxunto de tódalas unidades funcionais detectadas en tódalas compoñentes dunha lingua funcional (sistema como forma paralela a lingua funcional) ou o sistema visto como cada un dos conxuntos de unidades funcionais detectadas en cada unha das compoñentes analizadas (o sistema fonolóxico, o sistema morfolóxico, etc). Sen embargo, esta cuestión non me interesa agora: é evidente, en todo caso, que dadas dúas linguas funcionais que teñen as mesmas unidades funcionais morfolóxicas, sintácticas e léxicas, pero que teñen unidades funcionais fonolóxicas distintas, son linguas funcionais distintas con sistemas distintos, pois conteñen no seu seo, nunha das súas compoñentes, unidades funcionais distintas.

Para poder ilustrar os conceptos de *sistema*, *norma* e *fala* na súa aplicación ó galego e ó portugués (ou ó galego-portugués ou portugués de Portugal e de Galicia) vou escoller o *marco fónico*, i.e., todo o que ten que ver cos sons da lingua, pois, como ben sinala Coseriu, “os exemplos demostrativos da oportunidade da tripartición [en *fala*, *norma* e *sistema*] resultan evidentes sobre todo no campo fónico -quizais porque xustamente para ese campo existe unha doutrina das oposicións pertinentes perfectamente desenvolvida-” (1973, pp. 70-71). No marco teórico estrutural, a disciplina que establece qué feitos fónicos son do sistema nos actos de fala é a *fonoloxía*.

2.1. Ilustración dos conceptos de fala, norma e sistema con datos fonéticos do galego e do portugués

Para producir un son lingüístico calquera¹² cómpre acometer unha serie de operacións fisiolóxicas; cada unha destas operacións remite ó que os lingüistas denominan *trazo* (por exemplo, o son [l] de *calar* prodúcese a través dos seguintes trazos: [egresivo, sonoro, oral, alveolar, apical, lateral,

¹² Unha descrición articulatória dos sons da lingua galega pode consultarse en Regueira (1998).

aproximante]). Agora, debe recordarse que a unidade a que nos referimos a través destes trazos é abstracta, pois a definición que dela damos vale para calquera pronuncia que eu e o lector produzámos do [l] de *calar*, eliminando tódalas diverxencias debidas ás nosas diferencias biolóxicas. Un son lingüístico así considerado denomínase *fono* (Laver 1994, p. 29).

Os *trazos* serven para describir fonos, pero non tódolos trazos teñen valor funcional. Cando o fono se describe do punto de vista da *norma*, debe levar indicados tódolos trazos que o caracterizan, para indicarnos cómo é pronunciado pola comunidade; sen embargo, cando un fono se contempla desde o *sistema*, só se indican nel aqueles trazos que teñen valor funcional no *sistema* estudiado, que sempre son menos cós trazos da *norma*. Un fono especificado só cos trazos funcionais recibe o nome de *fonema*: o *fonema* é unha maneira máis abstracta de contemplar os sons da lingua, pois deles non só eliminamos o que é circunstancial ou fisiolóxico (*feitos de fala*), senón que tamén eliminamos o que non é funcional (*feitos de norma*). Entre un fono completamente especificado e un fonema que só conteña os trazos funcionais establécese unha relación de *alofonía*, e xeralmente dise que o fono é realización do fonema¹³. Para un falante de galego yeísta (coma min), o único trazo funcional de [l] é [lateral], e nese caso pódese dicir que o [l] de *calar*, un son [egresivo, sonoro, oral, alveolar, apical, lateral, aproximante], é realización (ou é un alófono) de /l/, fonema [lateral].

Na teoría de Coseriu, na cadea fónica producida polo falante ó crear un acto lingüístico (ó falar) son *feitos de fala* todos aqueles elementos que vimos rexeitar a Laver: as diferencias de pronuncia de [o] debidas a factores fisiolóxicos persoais, ou as realizacións extravagantes debidas a un erro momentáneo (a trabarse a lingua), etc. O que de común teña o meu [o] co que teñen os diferentes [o] que producen os falantes da miña comunidade, é o que quedará na primeira abstracción: a *norma*. Os datos resultantes desta primeira abstracción xa teñen valor lingüístico pleno.

En (1) presento a forma *normal* (abstraída pola *norma* desde os actos de fala concretos, e eliminados os *feitos de fala*) das pronuncias correspondentes ás palabras *passo* e *paço* -cognadas portuguesas das palabras galegas *paso* e *paço*, respectivamente- en tres dialectos do portugués continental (tomo os datos de Cunha e Cintra 1984). Imos estudar precisamente as consoantes intervocálicas destas palabras: todas elas son fricativas, alveolares e xordas.

¹³ Realmente, na análise lingüística estrutural vaise do fono ó fonema, do máis concreto ó máis abstracto. Só se pode dicir que un fono realiza un fonema cando se vén do abstracto ó máis concreto. Polo tanto, para poder considerar un fono como realización dun fonema é preciso previamente demostrar que o fonema se obtivo a través dese fono.

(1)		Grupo A	Grupo B	Grupo C
	<i>passo</i>	[paʃu]	[paʃu]	[pasu]
	<i>paço</i>	[pasu]	[paʃu]	[pasu]

Nas falas do grupo A (dialectos trasmontanos e altominhotos), o fono [ʃ] artículase achegando a punta da lingua ós alvéolos dos dentes superiores; por esta razón se di que é un son *apical*. Sen embargo, o fono [ʃ] artículase achegando a parte posterior e superior da punta da lingua ó mesmo lugar; por esta razón se di que é un fono *laminal*. Polo tanto, [ʃ] e [ʃ] opóñense polos trazos *apical/laminal*. Nas falas do tipo A esta oposición é funcional, pois da escolla entre o fono *apical* ou o fono *laminal* depende o significado da palabra. Se uso o fono *laminal* falarei dun *paço* ‘palacio’; se uso o fono *apical* falarei dun *passo* ‘paso’. Isto significa tamén que a oposición *laminal/apical* funciona no *sistema* desas falas, e que *laminal* e *apical* son unidades funcionais do sistema. Na definición fonolóxica que se faga deses fonos debe aparecer o trazo *apical* ou o trazo *laminal*.

Nas falas do grupo B (dialectos baixominhotos, durienses e beirões) e C (portugués estándar e dialectos centromeridionais), sen embargo, *passo* pronúnciase igual ca *paço*: son palabras homófonas. Nas falas do grupo B o fono fricativo alveolar é nos dous casos apical, e nas falas do grupo C o fono fricativo alveolar é laminal. De feito, en B tódolos fonos fricativos alveolares son apicais e en C tódolos fonos fricativos alveolares son laminais, mentres que en A algúns fonos fricativos alveolares eran laminais e outros eran apicais. Nestas falas só o contexto nos di se a palabra pronunciada significa *passo* ou *paço*. Dentro das falas B o trazo *apical* dos fonos fricativos alveolares non está en oposición funcional a nada; e dentro das falas C o trazo *laminal* dos fonos fricativos alveolares non está en oposición funcional a nada. Polo tanto, nin *apical* nas falas B nin *laminal* nas falas C son unidades funcionais. A escolla de *apical* en B e de *laminal* en C é un feito común a tódolos falantes deses dialectos, pero é tamén unha tradición, un costume, unha norma. Por esta razón dicimos que a escolla de *apical* en B ou de *laminal* en C é un *feito de norma*, non de *sistema*. Estes dous trazos non deben aparecer na descrición fonolóxica que se faga destes segmentos.

Vemos polo tanto que B e C son dúas *normas* distintas dun mesmo *sistema*, pois dentro deste sistema os únicos trazos funcionais son [fricativo, alveolar, xordo], aínda que a norma de B use o trazo *apical* e a norma de C o trazo *laminal*. Tamén vemos que A e B-C son sistemas distintos dentro da lingua portuguesa, o que significa que dentro da lingua portuguesa, insisto, encontramos *máis dunha norma e máis dun sistema*.

Se agora comparamos a situación destes sistemas portugueses co que encontramos no galego non seseante (galego A) veremos de novo que estamos ante sistemas distintos. Para iso comparemos en (2) as palabras *asa* -substantivo feminino- e *assa* -P₃ do IPres de *assar*- do portugués

A-B cos cognados galegos *asa* -substantivo feminino- e *asa* -P₃ do IPres de *asar*- do galego non seseante.

(2)	galego A	portugués A	portugués B
<i>asa</i> (s.f.)	[aʃa]	[azɐ]	[azɐ]
<i>asa</i> ~ <i>assa</i> (v.)	[aʃa]	[aʃɐ]	[aʃa]

No portugués tipo A-B, *asa* substantivo presenta un fono cos trazos [fricativo, alveolar, apical, sonoro], mentres que *assa* do verbo *assar* presenta un fono cos trazos [fricativo, alveolar, apical, xordo]. O feito de un fono fricativo alveolar ser *xordo* (sen vibración das cordas vocais) e outro ser *sonoro* (con vibración das cordas vocais) permite distinguir palabras, que polo demais, son enteiramente idénticas. En consecuencia, a oposición *sonoro/xordo* que diferencia un fono fricativo do outro ten valor funcional, serve para distinguir palabras distintas. Polo tanto, *xordo/sonoro* son unidades funcionais nos fonos fricativos dos sistemas portugueses A e B. A definición fonolóxica que se faga dos segmentos portugueses debe incluír os trazos *xordo* ou *sonoro*.

A situación en galego é completamente contraria: en posición intervocálica, os fonos fricativos son todos xordos. Non encontramos, coma en portugués, palabras que se distingan por posuíren en posición intervocálica un segmento fricativo xordo e outra un segmento fricativo sonoro. Polo tanto, as palabras *asa* ‘do verbo *asar*’ e *asa* ‘substantivo feminino’ son homófonas e só se distinguen gracias ó contexto. Tendo en conta todo o que acabamos de expor, cabe sinalar que a oposición *xordo/sonoro* nos segmentos fricativos do galego non é funcional, non está no *sistema*: o feito de que en galego os segmentos fricativos intervocálicos sexan todos xordos é unha tradición, un costume, é un *feito de norma*; poderían ser todos sonoros e o *sistema* non se vería afectado. Na definición fonolóxica que se faga do segmento [ʃ] do galego A non debe entrar o trazo *xordo*.

Polo tanto, o *sistema* do galego común é distinto do *sistema* dos dialectos portugueses. O fonema (unidade funcional do sistema) /ʃ/ dos dialectos portugueses tipo A defínese como [fricativo, alveolar, apical, xordo], pois todos eses trazos son funcionais; o fonema /s/ dos dialectos B-C defínese como [fricativo, alveolar, xordo], pois só estes trazos son funcionais; o fonema /s/ do galego común non seseante defínese como [fricativo, alveolar]. Vemos polo tanto que un mesmo fono [fricativo, alveolar, apical, xordo] (máis outros trazos que agora non interesan) ten funcións, valores funcionais distintos, segundo o sistema en que actúe. O galego común e os dialectos portugueses A, B e C non só teñen *normas distintas*, senón que conforman *sistemas distintos*.

Pero aínda así, o galego non seseante (galego A) confórmase nun sistema distinto do galego seseante (galego B, galego C e galego D), o que quere dicir que dentro da lingua galega non existe un só sistema, senón

varios diferentes (tomo os datos de Fernández Rei 1990, onde o lector poderá encontrar unha visión máis depurada). En (3) mostramos unha visión simplificada de catro dialectos galegos: o non seseante e tres seseantes distintos.

(3)		galego A	galego B	galego C	galego D
	<i>coser</i>	[koʃer]	[koʃer]	[koʃer]	[koser]
	<i>cocer</i>	[koθer]	[koser]	[koʃer]	[koser]

No galego A (non seseante), o fono intervocálico da palabras *cocer* é [fricativo, dental, apical] e o fono intervocálico de *coser* é [fricativo, alveolar, apical]. Neste dialecto, ámbolos fonos son apicais e fricativos: opóñense só polos trazos *dental/alveolar*. Estes trazos dentro dos segmentos fricativos serven para crear significantes de palabras distintas e da escolla entre un ou outro xorde unha diferenza no significado (distinguen *casa* e *caza*, *sona* e *zona*). Teñen, polo tanto, valor funcional e figuran no sistema. Que sexan apicais ou laminais é un feito de *norma*, que sexan dentais ou alveolares é un feito de *sistema*. Este sistema contén os trazos *alveolar* e *dental* como trazos funcionais: na definición fonolóxica que se faga de [θ] debe aparecer o trazo *dental* e na de [s] debe aparecer *alveolar*.

No galego seseante B, o fono intervocálico da palabras *cocer* é [fricativo, alveolar, laminal] e o fono intervocálico de *coser* é [fricativo, alveolar, apical]. Ámbolos opóñense polo trazos *apical/laminal* e esta diferenza é funcional, pois permite distinguir palabras (pasa o mesmo en *casa* e *caza*, *sona* e *zona*). Estes trazos, polo tanto, figuran no *sistema*. Sen embargo, dado que neste dialecto non hai segmentos fricativos dentais, este trazo non figura nin no sistema, nin na norma aplicado ós segmentos fricativos. Como vemos, o sistema seseante B distínguese do non seseante A porque o primeiro conta como funcionais cos trazos *apical/laminal* dentro dos segmentos fricativos e non conta co trazo *dental*; o segundo non presenta os trazos *apical/laminal*, pero si o trazo *dental*. Dentro do sistema B a definición fonolóxica de [s] debe incluír o trazo *apical* e a definición fonolóxica de [θ] o trazo *laminal*.

No galego seseante C, o fono intervocálico da palabras *cocer* e o da palabra *coser* é [fricativo, alveolar, apical]. Polo tanto, ámbalas palabras son homófonas e só se distinguen polo contexto (o mesmo pasa con *casa* e *caza*, *zona* e *sona*). De aquí despréndese que o trazo *apical* non serve dentro dos segmentos fricativos como trazo funcional. É unha cuestión de tradición, de *norma*. De feito, o galego D representa outra norma seseante que só presenta segmentos fricativos alveolares laminais: o que digo con respecto ó trazo apical de C vale, palabra por palabra para o trazo laminal de D. Deste xeito, tanto a norma de C coma a de D remiten a un mesmo sistema (algo parecido ó que pasaba no portugués B-C). Como vemos, este sistema seseante C-D é distinto do B en que os trazos

apical/laminal dos segmentos fricativos non son funcionais, e esta característica élle común ó sistema do galego non seseante A; pero o sistema seseante C-D distínguese do sistema galego non seseante A porque no primeiro o trazo *dental* non é funcional nos segmentos fricativos (e niso coincide co sistema seseante B). Na definición fonolóxica que se faga de [ʃ] en C debe excluírse o trazo *apical*, e na definición fonolóxica de [s] en D debe quedar fóra o trazo *laminal*.

A seguir ofrezo nun esquema os trazos funcionais detectados en cada un dos sistemas vistos:

Sistema 1	Sistema 2		Sistema 3	Sistema 4	Sistema 5
portugués A. /ʃ/, /z/, /s/, /ʒ/.	portugués B. /s/, /z/	portugués C. /s/, /z/	galego A. /s/, /θ/	galego B. /ʃ/, /s/	galego C-D. /s/
fricativo alveolar xordo/sonoro apical/laminal	fricativo alveolar xordo /sonoro	fricativo alveolar xordo /sonoro	fricativo alveolar /dental	fricativo alveolar apical /laminal	fricativo alveolar

Visto que cada grupo de falas conta con elementos funcionais diferentes, que se definen polas distintas oposicións funcionais que uns manteñen con respecto ós outros, é posible dicir que cada grupo de falas conforma un *sistema* distinto. Dentro das falas portuguesas é posible opor ademais aquelas que contan con /v/ fronte a /f/, o que motiva a aparición de novos sistemas; e as falas portuguesas opóñense ás galegas porque aquelas contan con /j/ e con /ʒ/, o que mostra máis diferencias *sistemáticas*, pois en galego /j/ defínese como [fricativo, postalveolar] mentres que en portugués defínese como [fricativo, postalveolar, xordo], etc, etc.

No cadro queda claro que nin sequera dentro das falas galegas encontramos un só *sistema*, senón varios. Polo tanto, tamén está claro que é erróneo dicir que o galego e o portugués son dúas normas do sistema galego-portugués. O único que se pode dicir é que no territorio lingüístico galego existen varios sistemas, igual ca no territorio lingüístico portugués. Os sistemas de aquín Miño son agrupables pola falta de consoantes fricativas sonoras no nivel fonolóxico¹⁴, e os de alén Miño por conteren fricativas sonoras. Pódese considerar que os sistemas de aquín Miño son agrupables nun *diasistema galego* e os de alén Miño nun *diasistema portugués*, ou é igual de lícito agrupalos a todos nun *diasistema galego-portugués*

¹⁴ Cómpre sinalar que hai falas fronteirizas galegas que teñen fricativas coronais sonoras, cun conxunto de consoantes fricativas no nivel fonolóxico semellante ó portugués A (véxase Fernández Rei 1990). Un estudio máis pormenorizado mostraría se estas falas teñen un sistema idéntico ó das falas do norte de Portugal ou un sistema distinto: aquí entrarían consideracións sobre a *gbeada*, as vocais nasais, e outros elementos da morfoloxía, da sintaxe ou do léxico.

(ou *portugués*). Tamén sería posible estender a cuestión cara ó leste, e non só cara ó sur: falas caracterizadas por manter o [f] en palabras como *facer*, por manter unha consoante fricativa postalveolar xorda [ʃ], por manter os ditongos *-ei*, *-ou* en palabras coma *primeiro* ou *ouro*, de xeito que xurdira un diasistema galego-astur-leonés ou iberonoroccidental. Desde un punto de vista lingüístico estrutural, tanto ten. Son as necesidades do lingüista as que crean o diasistema, que será máis amplo ou menos amplo en función dos trazos que se empreguen para definilo. Dado que en Santiago de Compostela existen varios sistemas distintos (véxase Dubert 1999), supoño que cabe dicir que existe un *diasistema santiagués*. Será pertinente falar de diasistema santiagués cando se traballa na dialectoloxía santiaguesa, como será útil falar de diasistema galego cando se traballa na dialectoloxía galega ou de diasistema galego-portugués (ou portugués) cando un se move nunha perspectiva ibérica ou románica. De feito, supoño que se poderá falar dun diasistema románico occidental fronte a outro diasistema oriental, do mesmo xeito que moitos romanistas agrupan o castelán e o portugués fronte ó catalán.

3. Remate

Acabamos de comprobar que non existe un *sistema portugués*, nin un *sistema galego*, senón varios sistemas que *se realizan* a través de varias *normas*, polo que é imposible dicir que o galego é unha norma do portugués.

Acabamos de comprobar tamén que os termos *fala*, *norma* e *sistema* en Coseriu xorden de e para a investigación lingüística e valen unicamente para dicir *cómo é unha lingua*, non *cál é esa lingua* ou *por qué esa lingua é así*. Coseriu afirma que “no momento en que nos preguntamos [...] *qué lingua é esta*, e contestamos dalgún xeito [...] xa comezamos unha narración e, como dicía Paul, facemos historia”, pois “a pregunta sobre a historia é esencialmente distinta da pregunta sobre a estrutura dun obxecto”; para Coseriu “aprehender unha estrutura como tal é algo independente da explicación histórica da estrutura mesma” (1978, p. 21). Polo tanto, a teoría que opón *norma* e *sistema* non se creou para dicirnos *cál é a lingua que estudiamos* (facer historia), senón *cómo é* (facer descrición). Podemos saber se os sistemas son distintos ou iguais comparándoo, pero isto xa é facer lingüística comparada, non lingüística estrutural.

O certo é que os conceptos *fala*, *norma* e *sistema* non nos serven tampouco para explicar *cómo é a lingua portuguesa* ou a *lingua española* en xeral. A razón é clara. Cando un fala de *lingua española* ou de *lingua portuguesa* fala de linguas históricas e non de técnicas “perfectamente homoxéneas. Pola contra: normalmente [unha lingua histórica] é un conxunto

bastante complexo de tradicións lingüísticas historicamente conexas pero diferentes e só en parte concordantes” (Coseriu 1981b, pp. 302-303). Por esta razón, unha lingua histórica non se pode describir estrutural e funcionalmente como un sistema lingüístico, “como unha soa estrutura unitaria e homoxénea, sinxelamente porque non o é” (*ibidem*, p. 37). Polo tanto, os conceptos *sistema*, *norma* e *fala* non son aplicables ó concepto *lingua histórica*. O obxecto describible é a *lingua funcional*, que é onde verdadeiramente se atopa un *sistema*: unha variedade lingüística sincrónica (tomada fóra do tempo), dun dialecto, dun nivel social e nun estilo (o galego que hoxe falan en Luou os labradores vellos sen estudos cando se dirixen ós amigos, ou a fala dos mozos universitarios que se dirixen ós profesores na clase de lingua galega). Para describir unha lingua histórica faría falla describir tódalas linguas funcionais que entran nela. Coseriu chega a proclamar que:

“Non hai, en rigor, diferenza esencial entre dúas técnicas do discurso [dúas linguas funcionais, e por iso, dous sistemas] dentro dunha lingua histórica e dúas linguas históricas diferentes. A diferenza é só de grao de diversidade: dentro dunha lingua histórica, as diferenzas son menores que *entre esta mesma lingua e outra lingua histórica*, e, normalmente, non afectan a todo o sistema fonolóxico, a toda a gramática e a todo o léxico, senón, segundo os casos, a seccións máis ou menos amplas destes sistemas (sen embargo, entre dúas linguas históricas distintas, as diferenzas poden ser menores que, por exemplo, as diferenzas entre dous «dialectos» dunha terceira lingua histórica)” (Coseriu 1981c, p. 121).

O problema é saber se unha determinada lingua funcional pertence a unha ou a outra lingua histórica, ou se conforma unha lingua histórica en por si. Para Coseriu (1981a, p. 7), unha lingua histórica está conformada por varios dialectos (varias linguas) distintas, e indentificase

- a) pola existencia dunha lingua común ou literaria. Os diferentes dialectos que se relacionan con esta lingua máis ca “con ningunha outra do mesmo tipo atribúense -conxuntamente coa lingua común (ou literaria) e co dialecto que constitúe a súa base- a unha mesma lingua histórica”;
- b) pola “consciencia dos falantes de que os seus diversos xeitos de falar corresponden a unha tradición única (consciencia motivada, sobre todo, pola intercomprensión)”;
- c) pola semellanza formal entre os diferentes dialectos.

Sen embargo, reconece que ningún destes criterios é definitivo. Por exemplo, existen linguas históricas sen que haxa dentro delas unha

lingua común, unha lingua literaria ou unha escrita uniforme¹⁵; ou, por exemplo, afirma que “non hai un grao absolutamente «decisivo» de semellanza intrínseca” (*ibidem*) entre varios dialectos que decida se pertencen a linguas históricas diferentes.

É curioso neste sentido que o autor considere o galego dialecto do portugués (o que el chama sistema galego-portugués, *ibidem* p. 8) e esqueza que os galegos lle dan un nome á súa lingua¹⁶ e a individualizan fronte ó castelán e ó portugués. Tamén esquece que o galego presenta cultivo literario independente desde hai máis de 150 anos, período de tempo no que se forxou unha lingua común e literaria. O propio Ricardo Carballo Calero escribiu unha gramática dese galego común fundado “na abstracción das realidades do *galego*” (1979, p. 48, cursivas miñas) antes de que aparecese a normativa oficial, aparentemente iniciadora dunha tradición de cultivo secesionista do galego.

En todo caso, é claro que o uso que se lles vén dando a estes termos na discusión normativa non coincide co uso que Coseriu lles dá. Se isto é así, non creo que os autores que usan os termos tal e como os describe arriba Monteagudo poidan seguir apoiando os seus asertos, as súas crenzas e as súas opinións nas investigacións do lingüista romanés.

4. Bibliografía citada

AGAL (1989): *Estudo crítico das Normas Ortográficas e Morfolóxicas do Idioma Galego* (Instituto da Lingua Galega - Real Academia Galega 1982), Ourense: AGAL.

Carballo Calero, R. (1979): *Gramática elemental del gallego común*, 7ª edición, Vigo: Galaxia.

¹⁵ Resulta por isto sorprendente atribuírle a Coseriu a definición de lingua histórica que aparece en AGAL (1989, p. 17): “A lingua, encanto instrumento, desglossa-se em diferentes *linguas funcionais* (Coseriu), que se reconhecem e/ou definen como realizações de um diassistema ou *língua histórica*, feita explícita em manuais e normas que dirigem a escrita correcta (Coseriu)”. Resulta tamén sospeitoso que os autores non nos digan *onde* Coseriu di o que lle atribúen, como é común en calquera traballo científico.

¹⁶ Para Coseriu unha lingua é un obxecto histórico, e define obxecto histórico como “un obxecto individuado absolutamente, dentro da súa especie, como *tal e non outro* polo saber orixinario que se manifesta na linguaxe; é dicir, un obxecto que ten un nome propio [...]. Calquera obxecto (un can, un cabalo, unha espada) pode eventualmente concibirse como «obxecto histórico» e nomearse cun nome propio. Pero coas linguas isto ocorre sempre e necesariamente, pois non hai lingua que non teña a súa designación individual. Podería argüírse que as lingas se chaman cos nomes dos pobos, pero isto non se comproba sempre e, por outra parte, orixinariamente non son as linguas as que se determinan polos pobos, senón viceversa” (Coseriu 1978, pp. 20-21, n. 27).

- Coseriu, E. (1973): “Sistema, norma y habla”, en *Teoría del lenguaje y lingüística general*, cito pola 3ª edición, Madrid: Gredos, 1982, pp. 11-113.
- (1978): *Sincronía, diacronía e historia*, cito pola 3ª edición Madrid: Gredos, 1988.
- (1981a): “Los conceptos de «dialecto», «nivel» y «estilo de lengua» y el sentido propio de la dialectología”, *Lingüística española actual*, III/1, pp. 1-32.
- (1981b): *Lecciones de lingüística general*, Madrid: Gredos.
- (1981c): *Principios de semántica estructural*, cito por Madrid: Gredos, 1986.
- (1986): *Introducción a la lingüística*, Madrid: Gredos.
- Cunha, C. e L. Cintra (1984): *Nova gramática do portugués contemporâneo*, Lisboa: Edições João Sá da Costa.
- Dubert García, F. (1999): *Aspectos do galego de Santiago de Compostela*, anexo 44 de *Verba*.
- Fernández Rei, F. (1990): *Dialectoloxía da lingua galega*, Vigo: Xerais.
- González, M. e X. L. Regueira (1994): “Estudio acústico das vocais tónicas galegas en posición fonética normal”, en R. Lorenzo (ed.): *Actas do XIX Congreso Internacional de Lingüística e Filoloxía Románicas (Santiago, 1989)*, Vol. 6. A Coruña: Fundación Pedro Barrié de la Maza, pp. 141-179.
- Ladefoged, P. (1993): *A course in phonetics. 3th edition. International edition*. Fort Worth: Harcourt Brace College Publishers.
- Laver, J. (1994): *Principles of phonetics*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Monteagudo, H. (1997): “Modelos de lingua. Consideracións teóricas ó fío do debate sobra a estandarización do galego”, en *Cadernos de Lingua* 16, pp. 5-33.
- Regueira, X. L. (coord.) (1998): *Os sons da lingua*, Vigo: Xerais.
- Saussure, F. de (1916): *Cours de linguistique générale*, Paris: Payot; cito pola traducción española *Curso de lingüística general*, Buenos Aires: Losada, 1945, 1970⁸.
- Trask, R. L. (1996b): *Historical linguistics*, London and New York: Arnold.
- Veiga, A. (1983): “Cantei no sistema temporal do verbo galego”, *Verba* 10, pp. 203-222.
- Veiga, A. (1994): “Marca, neutralizacións e relacións xerárquicas no sub-sistema vocálico galego”, *Verba* 21, pp. 67-84.